

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ DÖVRÜNDƏ XALQ TƏHSİLİ

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yarandıqdan sonra xalq təhsilinin inkişafında atdığı addımlar tədqiq edilmişdir. Türk dilinin dövlət dili elan olunması, məktəblərdə tədris dilinin ana dilində aparılması məsələsi öz əksini tapmışdır. Eləcə də 1918-ci ildən təhsil sisteminin milliləşdirilməsi əsas hədəf olmuşdur. Müəllim çatışmazlığını aradan qaldırmaq üçün Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tərəfindən görülmüş işlər araşdırılmışdır. Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin Qazaxa köçürülməsi ilə Qazax Müəllimlər Seminariyası, eləcə də Bakı və Gəncədə müəllimlər seminariyasının yaradılması, qısamüddətli və birillik kursları açılmışdır. Bakı, Gəncə, Qazax, Nuxa, Şuşa, Quba, Zaqatala şəhərlərində iki aylıq pedaqoji kurslar, pedaqoji kursların praktiki məşğələ üçün şöbələri açılmışdır. Çətin şəraitə baxmayaraq, Bakı Dövlət Universiteti uzun səylər nəticəsində fəaliyyətə başlamış və bu günümüzdə qədər kadr hazırlığı istiqamətində mühüm yer tutur.

***Açar sözlər:** xalq təhsili, ana dilində tədris, pedaqoji kadr hazırlığı, seminariya, qısamüddətli kurslar, axşam kursları*

Durdana Vagif Aliyeva

Public education during the Republic of Azerbaijan

Abstract

The article examines the steps taken by the Azerbaijan Democratic Republic in the development of public education after its establishment. The issue of declaring the Turkish language as the state language and teaching the language in schools in the mother tongue has been reflected. Also, the nationalization of the education system has been the main goal since 1918. The work done by the Azerbaijan Democratic Republic to eliminate the shortage of teachers was investigated. With the relocation of the Azerbaijani branch of the Transcaucasian Teachers' Seminary to Kazakhstan, the Kazakh Teachers' Seminary, as well as teacher's seminars in Baku and Ganja, were opened, and short-term and one-year courses were opened. In the cities of Baku, Ganja, Gazakh, Nukha, Shusha, Guba, and Zagatala, two-month pedagogical courses and branches of pedagogical courses for practical training were opened. Despite the difficult conditions, Baku State University started to operate as a result of long efforts and occupies an important place in the field of personnel training to this day.

***Keywords:** public education, mother tongue teaching, pedagogical staff training, seminary, short-term courses, evening courses*

Giriş

Azərbaycan xalqı tarixi haqsızlığa görə uzun müddət müstəqilliyini və dövlətçiliyini itirməyə məcbur olmuş, milli təhsil sistemini və mənəvi tərbiyə formalarını yaratmaq imkanlarından məhrum edilmişdir. Yalnız Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarandıqdan sonra xalqımız milli və ictimai tərəqqidə elmin, təhsilin rolunu qiymətləndirmək imkanı qazandı.

1918-ci il may ayının 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradıldı. Bu, Azərbaycan dövlətçiliyinin bərpası demək idi. Azərbaycan Cümhuriyyətinin yaradılması tariximizdə XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində cəmiyyətin mütərəqqi hissəsinin aqlasıgmayan səylərinin nəticəsi idi. Heydər Əliyevin sözləri ilə desək: “Müsəlman Şərqiində ilk demokratik cümhuriyyətin məhz Azərbaycan torpağında yaranması xalqımızın o dövrdə və o illər ərəfəsində – XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində milli müstəqillik, azadlıq duyğuları ilə yaşaması ilə bağlıdır. O illərdə xalqımızın qabaqcıl şəxsiyyətləri, mütəfəkkir adamları, ziyalıları xalqımızda milli azadlıq, milli müstəqillik

duygularını gücləndirmiş, milli dirçəliş, milli oyanış əhvali-ruhiyyəsini yaymış və bunların hamısı məntiqi olaraq Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır”.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarandığı ilk gündən özünün fəaliyyətində xalq maarifinin, elm və mədəniyyətin inkişafına müstəsna əhəmiyyət verirdi. Bu sahəni müstəqil, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğunun təməl prinsiplərindən hesab edirdilər. Bu səbəbdən də qısa zaman çərçivəsində dağıdılmış məktəblər şəbəkəsinin bərpa edilməsi, məktəblərin yeni şəraitə uyğunlaşdırılması, təhsil müəssisələrinin milliləşdirilməsi, yeni məktəblərin açılması, milli pedaqoji kadr hazırlığı istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır (Seyidov, 2001:49).

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin maarif sahəsindəki islahatlarına daxil idi:

1. Təlim ana dilində aparılır, Azərbaycan dili rəsmi dövlət dili elan edilir və ana dilində dərsliklərin nəşr olunması vacib sayılır;
2. Ümumi ibtidai təhsil layihəsi hazırlanır və kəndlərdə, şəhərlərdə yeni məktəblər açılır;
3. Darülmüəllimin şəbəkəsi genişlənilir. Milli məktəblər üçün müəllim hazırlanması vəzifəsini həyata keçirmək üçün Qori Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsi Qazaxa köçürülür. Firidun bəy Köçərlinin böyük səyi nəticəsində 1918-ci ilin noyabrında seminariya öz qapılarını gələcəyin gənc müəllimlərinin üzünə açır;
4. Türkiyədən çoxlu müəllimlər dəvət olunur;
5. Qızlar məktəbləri açılır;
6. Məktəb yaşından böyük olan vətəndaşlar üçün gecə kursları fəaliyyətə başlayır. Qadınlar üçün isə fərdi gündüz kursları təşkil edilir;
7. Azərbaycan gəncliyinin elm və texnika əsrinə hazır olması üçün Bakı Universiteti açılır;
8. Yüzə yaxın gənc Azərbaycan universitetlərinə göndərilir və bir o qədər gəncin də İstanbulda təhsil alması qərara alınır (Talıbov, Sadıqov, Quliyev, 2000:371).

1918-ci il avqustun 2-də Xalq Maarif naziri hökumətə baxılması və təsdiqi üçün nazirlik haqqında Əsasnaməni təqdim etdi. Əsasnaməyə görə Xalq Maarif Nazirliyi nazirdən, nazirin müavindən və şuradan ibarət idi. Şuraya nazir, nazir müavini, şöbə müdirləri, dəftərxana direktoru və iclaslarda hər dəfə nazirin sərəncamı ilə dəvət olunan təhsil-maarif işinin müxtəlif sahələri üzrə mütəxəssislər və elm nümayəndələri daxil idilər. AXC dövründə maarif nazirləri aşağıdakı kimi olmuşdur:

1. Nəsim bəy Yusifbəyli – 28.05.1918-17.03.1919;
2. Həmid ağa Şahtaxtinski – 16.04.1919-16.05.1919 (cəmi 30 gün);
3. Cəmo bəy Hacinski – 16.05.1919-11.06.1919 (cəmi 26 gün);
4. Nurməmməd Şahsuvarov – 11.06.1919-22.06.1919 (cəmi 11 gün);
5. Rəşid bəy Kaplanov – 22.06.1919-22.12.1919;
6. Həmid ağa Şahtaxtinski – 24.12.1919-05.03.1920;
7. Nurməmməd Şahsuvarov – 05.03.1920 - 30.03.1920 (Əhmədov, 2014: 332).

Azərbaycan Cümhuriyyətinin ilk olaraq ən mühüm addımı – türk dilinin dövlət dili elan edilməsi haqqında 27 iyun 1918-ci il tarixli qərarı oldu. Lakin qeyd etməliyik ki, bütün məhkəmə, inzibati və digər vəzifələri bu dildə savadı olan şəxslərin tutacağı vaxta qədər dövlət müəssisələrində rus dilinin işlənməsinə icazə verilirdi. Müstəqillik elan olunduqdan sonra kargüzarlıq faktiki olaraq rus dilində aparılırdı. Bu, çarizmin dövründə elmi, texniki, hərbi və digər sahələrdə milli kadrların hazırlanmamasının nəticəsi idi. Çarizmin məqsədi ruslaşdırma siyasəti həyata keçirmək idi. Bu səbəbdən də mütərəqqi ictimaiyyət xalq maarifinin inkişafına xərcləri əsirgənməməyi, kifayət qədər aşağı və yuxarı ibtidai məktəblər, orta təhsil müəssisələri, universitet, pedaqoji institut, texniki məktəblər, axşam kursları açmağı tələb edirdi (Seyidov, 2002:126).

1918-ci ildə Azərbaycan müstəqil dövlətini qurarkən təsərrüfat, maarif, mədəniyyət, məktəb sahəsində hansı tədbirləri həyata keçirmək üçün araşdırmalar apararkən məlum olmuşdur ki, çar hökuməti hər sahədə elə ağır miras qoyub ki, bunları aradan qaldırmaq üçün çox böyük işlər görmək lazımdır. Ən ağır vəziyyət isə müəllim hazırlığı sahəsində idi.

Azərbaycan Cümhuriyyəti hökuməti fəaliyyətinə başlayarkən tədris dili türkcə olan bir orta təhsil müəssisəsi belə Azərbaycanda yox idi. Qeyd edək ki, orta təhsil müəssisələri şəbəkəsinə gimnaziyalar, müəllimlər seminariyaları, realnı məktəblər, politexnik məktəblər, habelə xüsusi orta təhsil müəssisələri daxil idi.

1918-ci avqust ayının 28-də dərc olunmuş hökumətin Milliləşdirmə haqqında qərarında orta təhsil müəssisələrində tədris türk dilində aparılması təsbit olunurdu.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin ümumi təhsil müəssisələrinin milliləşdirilməsi sahəsində apardığı siyasət və həyata keçirdiyi tədbirlər nəticəsində 1919-cu ilin məlumatlarına görə, Bakı politexnik və kommersiya məktəbləri, iki kişi və üç qız gimnaziyası istisna olunmaqla, bütün orta məktəblər milliləşdirilmişdi (Mərdənov, Quliyev, 2003:235).

Araşdırma nəticəsində aydın olur ki, 1919/1920-ci dərs ilinin əvvəllərində Azərbaycanda 643 ibtidai və 23 orta məktəb fəaliyyət göstərirdi ki, ibtidai məktəblərdə 48070, orta məktəblərdə isə 9611 şagird təhsil alırdı (Mərdənov, 2011:33).

Qeyd edək ki, türk dilində tədrisin inkişafı məsələsində çətinliklərdən biri də ixtisaslı müəllimlərin çatışmazlığı idi. Ona görə də 1918-ci ilin mayında Qazax şəhərinin azərbaycanlı əhalisi Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan Şöbəsinin Qoridən Qazaxa köçürülməsi haqqında məsələ qaldırdı. Onlar tikili, bağ və bostan üçün 10 desyatin ölçüdə torpaq sahəsi ayırmağı, 3000 manat həcmində birdəfəlik müavinət verməyi və hər il 1000 manat maliyyə yardımını göstərməyi vəd edirdilər (Nəzərli, 2014:156). Qazaxda Müəllimlər Seminariyasının açılması təkcə Qazax üçün deyil, bütövlükdə Azərbaycan üçün əhəmiyyətli idi. Öz xalqının gələcəyini elmdə, təhsildə görə ziyahılar, maarif xadimləri yeni tələblərə cavab verən müəllim kadrlarının hazırlanması yolunda var qüvvələrini səfərbər etmişlər. Vaxtilə Yaxın Şərqdə şöhrət tapan Qazax Müəllimlər Seminariyasının yaradılması Azərbaycan maarifçilərinin və vətənpərvərliyinin bariz nümunəsi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin təhsil sahəsində yeritdiyi düzgün və məqsədyönlü siyasətin parlaq təzahürüdür.

Qazax Müəllimlər Seminariyası 1918-ci ilin noyabrın 10-da açıldı. Bununla da bizim ölkəmizdə pedaqoji kadrlar yetişdirən ilk təhsil müəssisəsi fəaliyyətə başladı. Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan Şöbəsinə rəhbərlik etmiş, görkəmli pedaqoq Firidun bəy Köçərli seminariyanın direktoru oldu.

1918-ci ilin sentyabrında Bakı Qadın Müəllimlər Seminariyası ali ibtidai məktəbləri və yaxud da qadın gimnaziyalarının dörd sinfini bitirmiş şagirdlərin birinci sinfə imtahansız qəbulu haqqında elan verdi. Seminariyada tədris kursu dördillik idi və o, orta təhsil müəssisələrinə bərabər tutulurdu. 1919-cu il yanvarın 1-də Bakı Qadın Müəllimlər Seminariyası 1919-cu ilin yanvarın 1-də Kişi Seminariyasına çevrildi və aprelin 1-dən öz fəaliyyətinə başladı.

Gəncə Müəllimlər Seminariyası 1918/1919-cu ildə milliləşdirilmiş, Həsən bəy Bağırov onun direktoru təyin olunmuşdur.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində ümumi təhsilin tətbiqi istiqamətində Nuxa və Şuşa şəhərlərində 2 kişi, Baxı və Nuxa şəhərlərində 2 qadın seminariyasının açılması haqqında qanun layihəsi hazırlandı.

Bu qanun layihəsinin hazırlığı prosesində Nazirlər Şurası 2 fevral 1920-ci ildə Xalq Maarif nazirinə Bakıda bir qadın seminariyasının və Zaqatalada bir kişi seminariyasının açılmasına icazə verdi.

Qeyd etməliyə ki, bəhs edilən dövrdə pedaqoji kadrların kəskin çatışmazlığı qısamüddətli müəllim kurslarının təşkilini vacib hesab edirdi.

Milliləşdirmə siyasəti həyata keçirilərkən milli sinif və türk dili müəllimləri vəzifələrinə bəzən yetərinə pedaqoji kadr hazırlığı olmayan şəxslər cəlb edilirdi. Buna müvəqqəti olaraq icazə verilirdi. 1919-cu il oktyabrın 15-dən etibarən Bakı I Realni məktəbinin binasında xüsusi pedaqoji təhsili olmayan milli siniflərin və türk dili fənninin müəllimləri üçün qısamüddətli axşam kursları açıldı. "Bu kurslarda əsas türk dilində tədrisin metodikası öyrənilirdi. Mühazirələri Abdulla bəy Əfəndiyev, doktor Qara bəy Qarabəyov, Mirzə Məcid Qəniyev, Məmmədəğa Şahtaxtinski, Hüseyn Cavid, Abdulla Şaiq Talıbzadə, Kərim bəy İsmayılov, Riza Zəki və başqaları oxuyurdular. Azərbaycan tarixi üzrə mühazirələri professor Belyayev oxuyurdu" (Nəzərli, 2018:159).

Xalq Maarif Nazirliyi qısamüddətli pedaqoji kursların açılmasına xüsusi diqqət yetirirdi. 1918-ci ilin iyun ayında nazir Şahsuvarov Bakı şəhəri xalq məktəblərinin müfəttişi Mahmudbəyova məktubunda Bakıda müsəlmanlar üçün təxirə salınmadan iki aylıq pedaqoji kursların təşkilini ondan xahiş edirdi. Bununla əlaqəli əvvəlcədən türk dili, hesab və pedaqogika üzrə proqramlar hazırlanmalı idi. Kurslar həm qadın, həm də kişilərdən ibarət 100 dinləyici üçün nəzərdə tutulmuşdu.

Belə ki, Bakı qısamüddətli pedaqoji kurslarda 130 nəfər oxuyurdu ki, onlardan 98 nəfəri kişi, 32 nəfəri qadın idi.

Nazirin 30 avqust 1919-cu il tarixli sərəncamı ilə Bakıda türk dili üzrə yaşlı əhali üçün pulsuz axşam kursları təşkil edilmişdi. Bu kurslar üç şöbədən ibarət idi. Deməli, birinci şöbə nə türk dilini, nə də yazmağı bilməyənlər, amma öyrənməyi arzulayanlar üçün idi. İkinci şöbə şifahi dilə bələd olub, lakin türkcə yazıb-oxumağı, türk tarixini və ədəbiyyatını öyrənənlər üçün nəzərdə tutulurdu. Üçüncü şöbə isə türk dili üzrə öz biliklərini dərinləşdirməyə çalışan şəxslər, xüsusilə də türk dilini, ədəbiyyatını, tarixini və elmi terminologiyasını zənginləndirmək arzusunda olan müəllimlər üçün idi. Kurslarda təhsil müddəti hər biri 3 ay olmaqla 2 semestrədə cəmlənmişdi.

9 avqust 1919-cu ildən praktiki məşğələlər üçün pedaqoji kursların 2 şöbəsi açıldı. Kursda iştirak edənlər öncə təcrübəli müəllimlərin nümunəvi dərslərində iştirak edir, sonra isə özlərinin sınaq dərslərinin təqdimi olurdu.

1919-cu ilin iyunun 1-dən etibarən Bakı, Gəncə, Qazax, Nuxa, Şuşa, Quba, Zaqatala şəhərlərində iki aylıq pedaqoji kurslar açılmışdı. Bəzi məntəqələrdə sözügedən kursların 2 şöbəsi (kişi və qadın) fəaliyyət göstərirdi. Bu kursların məqsədi ibtidai məktəblər üçün müəllim kadrları hazırlamaq idi. Qeyd edək ki, açılmış kurslar sırasında Bakı, Gəncə və Nuxada kişi və qadın, Şuşa, Qazax, Qusar, Salyan və Zaqatalada isə yalnız kişi kursları var idi.

Bakı III Kişi Gimnaziyasının binasında Ümumtəhsil kursları Cəmiyyəti tərəfindən 1919/1920-ci dərslərində hər iki cinsdən olan yaşlı əhali üçün axşam gimnaziyasının demək olar ki, bütün siniflərində məşğələlər açılmışdı.

1918-ci ilin sentyabrın 9-dan etibarən, Gəncə Müəllimlər Seminariyasının yanında türk dilində dərs keçməyi bacaran müəllim kadrlarının hazırlanması üçün aylıq kurslar açılmışdı. 1919-cu ilin 11 noyabrından Gəncə Ali İbtidai Məktəbinin binasında türk dili üzrə axşam kursları məşğələlərə başladı (Bəşirov, 2008:68).

Qısamüddətli pedaqoji kursların yaradılması məqsədi müəllimlərin ümumi və ixtisas üzrə biliklərini artırmağa, habelə pedaqoji kadrların çatışmazlığına son qoymaq idi.

1919-cu ilin 15 sentyabrından etibarən qısamüddətli pedaqoji kurslarla yanaşı, birillik pedaqoji kurslar da fəaliyyətə başladı. Belə kurslara hazırlığı olmayan xalq müəllimləri də qəbul edilirdi.

Qısamüddətli və birillik pedaqoji kurslar ibtidai məktəb müəllimlərinə olan qıtlığı aradan qaldıra bilmirdi. Müəllim seminariyalarında da müəllimlərin buraxılışı yaxın zamana gözlənilmirdi. Ona görə də Gəncə, Bakı və Nuxa şəhərlərində kişilər üçün, Bakı, Nuxa və Gəncə şəhərlərində isə qadınlar üçün ikiillik müəllim kurslarının açılması barədə qanun layihəsi təqdim olunmuşdu.

Bu qeyd edilənlərlə yanaşı, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti Türkiyədən müxtəlif fənlər üzrə dərs deyən müəllimləri dəvət edirdi (Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, 2018:467).

Bu tədbirlərin içərisində Bakı Dövlət Universitetinin yaradılması da xüsusi yer tutur. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin parlamenti tərəfindən Bakı Dövlət Universiteti 1919-cu il sentyabr ayının 1-də təsis edilmişdir (Əmrəhov, İsmayılov, 2019:68).

Azərbaycan elm və maarifinin ilk milli məbədinə yaratmaq yolunda böyük maneələr olmasına baxmayaraq, milli hökumətimiz və ziyalılarımız heç bir çətinlikdən qorxmadan bu işi uğurla başa çatdırdılar. Üç aylıq gərgin müzakirələrdən sonra 1919-cu ilin sentyabrın 1-də Azərbaycan parlamenti ictimai fikir tariximizdə, elmin, maarifin inkişafında əvəzədməz xidmətlər göstərəcək ilk universitetin açılması haqqında qanun qəbul etdi. Bu qərarın qəbul edilməsində Azərbaycanın qabaqcıl maarifpərvər ziyalılarının, xüsusən də Məhəmməd Əmin Rəsulzadə kimi vətənpərvər insanların adını xüsusi qeyd etmək lazımdır (İsgəndərov, 2019:63).

““Bakı şəhərində dövlət universitetinin təsis edilməsi haqqında” adlanan bu qanunda universitetin dörd fakültədən ibarət olması göstərilirdi: Şərq şöbəsi ilə birlikdə Tarix-filologiya, Fizika-riyaziyyat, Hüquq və Tibb fakültələri. Qanunun onuncu maddəsində deyilirdi ki, Bakı şəhərində Dövlət Universiteti 1919-cu il sentyabrın 1-dən açılmış hesab olunur. İctimaiyyətin narahatlığını nəzərə alaraq, qanunun II maddəsinin 2-ci bəndində qeyd edilirdi ki, bütün fakültələrdə türk dili məcburi fəndir” (Məhərrəmov, 2014:21).

Nəticə

Aparılmış tədqiqat əsasında belə nəticəyə gəlik ki, 1918-ci ilin may ayının 28-də XX əsr tarixinin ən böyük siyasi və tarixi hadisəsi olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradıldı və bu xalqımızın həyatının bütün sahələrinə, həmçinin xalq maarifinə əhəmiyyətli şəkildə təsir göstərdi.

Azərbaycanda mürəkkəb siyasi və iqtisadi vəziyyətə baxmayaraq, ibtidai və orta təhsil müəssisələri şəbəkəsi genişləndirilib, milli pedaqoji kadrların hazırlığına başlanılıb, müəllimlərin maddi vəziyyətinə xüsusi diqqət yetirilirdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ən mühüm addımlarından biri 1919-cu ildə Bakı Dövlət Universitetinin yaradılması oldu. 1922-ci ildə ilk buraxılışı olmuş Bakı Dövlət Universitetinin 30 məzununa diplomlar təqdim olunmuş, onlara fəxri həkim adı verilmişdi.

Məktəb islahatları həyata keçirilərkən 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bu sahədə tarixi təcrübəsi nəzərə alınmışdır.

Cəmi 23 ay yaşamasına baxmayaraq dövlətçiliyin bərpası, Azərbaycanın istiqlaliyyətinin, xalqımızın milli mənlilik şüurunun dirçəldilməsi üçün misilsiz işlər görmüşdür. AXC ölkəmizin ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi, Azərbaycanın suverenliyinin qorunması və möhkəmlənməsi, iqtisadiyyatın, mədəniyyətin, elmin, təhsilin sonrakı yüksəlişi üçün böyük xidmətlər göstərmişdir.

Göründüyü kimi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin maarif, təhsil sahəsində apardığı siyasətin əsasında ölkənin intellektual potensialının qüvvətləndirilməsi, eləcə də əhali arasında savadsızlığın ləğv edilməsi, təhsil sisteminin milliləşdirilməsi yolu ilə xalqın milli dirçəlişini, milli mənlilik şüurunun oyanışının təmin edilməsi kimi ümummilli məqsədlər dururdu.

Ədəbiyyat

1. Seyidov, F. (2001). Maarifimizin təkrarsız xəzinəsi. Bakı, 272 s.
2. Talıbov, Y., Sadıqov, F., Quliyev, S. (2000). Azərbaycan məkətb və pedaqoji fikir tarixi. Bakı: Ünsiyyət, 516 s.
3. Əhmədov, H. (2014). Azərbaycan məkətb və pedaqoji fikir tarixi. Bakı: Elm və təhsil, 432 s.
4. Seyidov, F. (2002). Azərbaycan pedaqoji fikir tarixindən səhifələr. Bakı: Çəşioğlu, 324 s.
5. Mərdənov, M., Quliyev, Ə. (2003). Azərbaycan təhsili Xalq Cümhuriyyəti illərində: 1918-1920. Bakı: Çəşioğlu, 240 s.
6. Mərdənov, M. (2011). Azərbaycan təhsil tarixi. I cild. Bakı: Təhsil, 296 s.
7. Nəzərli, Ə. (2018). Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində xalq təhsili (1918-1920). Bakı: Xəzər Universiteti, 238 s.
8. Bəşirov, V. (2008). Azərbaycan pedaqoji fikrində milli tərəqqi ideyaları. Bakı: Oka-Ofset, 228 s.
9. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920): təhsil siyasəti, sənədlər toplusu. (2018). Bakı: Elm və təhsil, 467 s.
10. Əmrəhov, Z., İsmayılov, S. (2019). Bakı Dövlət Universitetinin tarixi. Bakı: Elm və təhsil, 324 s.
11. İsgəndərov, A. (2019). Bakı Dövlət Universiteti – 100 ilin elm və təhsil məbədi. Bakı: Nurlar, 295 s.
12. Məhərrəmov, A. (2014). Bakı Dövlət Universiteti – 95. Bakı: Bakı Universiteti, 575 s.

Rəyçi: ped.e.d. Rüşət Hüseynzadə

Göndərildi: 23.07.2022

Qəbul edildi: 26.09.2022